

Inge SOLIS, **Crkve i kapele cresko-lošinjskog arhipelaga**, I. dio: Grad Cres, Creski muzej, Cres, 2014., 102 str. + zemljovid

Marijana DLAČIĆ, **Crkve i kapele cresko-lošinjskog arhipelaga**, II. dio: Grad Mali Lošinj, Lošinjski muzej, Mali Lošinj 2016., 106 str. + zemljovid

Nizu zanimljivih monografija o otocima Cresu i Lošinju, koji su od davnina pa do danas usko povezani na različite načine, valja sada pridodati i dvije najnovije publikacije koje sadrže popis crkava tih otoka. Obrađeni su ne samo sakralni objekti koji su i danas u funkciji nego i oni napušteni i ruševni, od kojih se mnogi nalaze u takvom stanju da je na terenu ponekad teško i prepoznati o kakvoj je građevini riječ.

Knjige su nastale kao rezultat rada na istoimenom projektu koji je osmislila Inge Solis, njegova idejna začetnica i autorica izložbe koja je u Lošinjskome muzeju bila postavljena od 25. svibnja do 24. srpnja 2016. godine.

Crkve opisane u objema knjigama različite su starosti, jer su izgrađene u povijesnim razdobljima od srednjega vijeka do novijega doba. Nalaze se i na različitim lokacijama, od većih ili manjih naselja pa do napuštenih i zaraslih terena, ponekad čak i teško dostupnih. Diplomirana povjesničarka umjetnosti i profesorica filozofije Inge Solis, zaposlena kao kustosica u Creskome muzeju, u prvom je svesku obradila crkve i kapele na području pod današnjom administrativnom upravom Grada Cresa. Riječ je o sjevernom i središnjem dijelu najvećeg hrvatskog otoka, odnosno o područjima naselja Dragozetići, Beli, Predošćica, Cres, Lubenice, Pernat, Valun, Podol, Orlec, Martinšćica, Vrana i Stivan. Na naslovnici knjige našli su se zacijelo najdojmljiviji ostatci nekog creskoga sakralnog objekta – crkva sv. Grgura kod davno napuštenog zaselka Padove, koju je 2014. godine fotografirala lošinjska srednjoškolska profesorica Sunčana Dundov.

Profesorica povijesti i povijesti umjetnosti Marijana Dlačić, kustosica Lošinjskoga muzeja, opisala je crkve i kapele na teritoriju pod današnjom administrativnom upravom Grada Malog Lošinja, koje osim otoka Lošinja obuhvaća i južni dio Cresa. Riječ je o području Beleja, Ustrina, Osora i Punte Križe na južnom dijelu Cresa, potom Nerezina, Sv. Jakova, Čunskog, Malog Lošinja i Velog Lošinja na otoku Lošinju te susjednih otokâ Suska, Srankana, Unija, Ilovika, Sv. Petra i Orude. Ovdje je za naslovnicu knjige odabrana crkva sv. Mihovila na lokalitetu Mihojski kod Ustrina, a 2015. godine fotografirala ju je upravo autorica knjige Marijana Dlačić.

Objema je istraživačicama od velike pomoći bila raznolika i opsežna literatura koju su rabile tijekom rada, kao i mnogobrojni kazivači na terenu, od kojih su dobile važne podatke o pojedinim crkvama, posebice indikacije o njihovu smještaju, jer neke od njih sasvim sigurno nije bilo lako pronaći u zaraslom i nepreglednom okolišu.

Detaljni podatci koje u svojim katalozima autorice iznose odnose se na lokaciju pojedinog sakralnog objekta, razdoblje njegove izgradnje te opis i osnovne informacije. Za neke od njih predočen je i tlocrt zdanja, kao i sadašnja funkcija, ako postoji, odnosno ako crkva nije napuštena ili u ruševinama. Na kraju svake knjige donesen je popis crkava i kapela, a na zemljovidu su ucrtani navedeni objekti, označeni brojevima pod kojima se nalaze i u tekstu, čime čitatelj dobiva uvid u njihovu preciznu lokaciju. Za većinu crkava točna godina izgradnje nije poznata, ali je označeno barem približno razdoblje (stoljeće).

Važno je spomenuti da su neke od zabilježenih crkava upisane u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Primjerice, sv. Marija Magdalena kod Filozića te ruševine crkava sv. Martina u uvali Martinšćica, sv. Platona u uvali Sonte (obje kod Punte Križe), sv. Antuna Opata u blizini pastirskog stana Parhavca (koja je obnovljena prije nekoliko godina) te sv. Ivana na otočiću Orudi. Posebnu kategoriju čine crkve u Osoru, koje su upisane u spomenuti registar: sv. Marija od Anđela na Bijaru, sv. Marija na groblju, sv. Petar, sv. Gaudencije te župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije (sv. Nikole).

Valja, međutim, također istaknuti da se mnoge creske i lošinske crkve nisu arheološki istraživale, a kontinuitet naseljenosti i gradnje u više je slučajeva takve analize zapravo onemogućio.

Svi sakralni objekti nastali su na povoljnim položajima koji su se koristili još u prapovijesnom ili antičkom razdoblju. Nalazimo ih na pomorskim rutama ili prometno i vojno prikladnim lokacijama, pa su često imale i funkciju zakloništa ili izvidnice, a bilo ih je i pored antičkih stambenih i gospodarskih objekata. Mnoge crkve bile su vezane za pojedine redove, poput bazilijanaca, benediktinaca, franjevac a i drugo.

Među otočnim crkvama posebno mjesto ima glavna crkva u gradu Cresu, posvećena uznesenju Blažene Djevice Marije (Velika Gospa), izgrađena nakon što je dotadašnja župna crkva sv. Izidora postala premala za povećati broj vjernika. Iako podignuta kao župna, najveća creska crkva ubrzo je zbog propadanja Osora preuzela funkciju biskupske stolnice te je time postala trećom katedralom na otoku, uz dvije osorske katedrale, staru i novu.

Creska i osorska katedrala imaju jednak tlocrt i dimenzije, no razlika im je u pročelju: na osorskoj je ono trolisno, a creska ima trokutasti zabat i ravne linije. Unutrašnjost dviju crkava manje je usporediva, jer je ona creska u nekoliko navrata izgorjela u požaru, a osorska je, pak, bombardirana koncem Drugoga svjetskog rata. Bitno je reći da je osorska nova crkva (katedrala) jedina koja je izgrađena zbog smanjenja, a ne širenja naselja.

Kada je 1828. Osorska biskupija ukinuta te priključena Krčkoj biskupiji, posljednji osorski biskup Franjo Petar Rakamarić većinu je službe proveo u Velom Lošinju, zbog čega je tamošnja župna crkva postala svojevrsnom četvrtom katedralom, a Veli Lošinj treći biskupski grad na otočju. No, Veli Lošinj, jednako kao ranije Cres, nikad nije službeno imao funkciju biskupskoga sjedišta, pa su jedine dvije prave katedrale bile one u Osoru.

Otočne su crkve kroz prošlost često mijenjale svoje titulare: ponekad je novoizgrađena preuzela titulara starije, a ponekad su se na već postojeću crkvu dodavali novi, pa neke imaju dva, a crkva u Filozićima ima čak tri titulara.

Ovim su lijepim izdanjem autorice ukazale na iznimno zanimljivu temu naše zavičajne prošlosti, predočivši na sažet i pregledan način, zainteresiranim čitateljima i čitavoj javnosti, čak 110 crkava na području Grada Cresa te njih 75 na području Grada Malog Lošinja. Broj od ukupno 185 sakralnih objekata jasno pokazuje da je otočno žiteljstvo bilo vrlo snažno vezano za katoličku vjeru te da je pučku pobožnost živjelo u punom smislu riječi.

Na Cresu i Lošinju crkava ima mnogo, a neke su od njih tijekom prošlosti, sve do današnjeg vremena, ostale toliko slabo poznate da za njih nikad nije čulo ni lokalno žiteljstvo, a kamoli netko izvana. Zato je potreba tiskanja ovakvih izdanja i više nego neophodna i dobrodošla. Uostalom, i same su autorice u knjigama napomenule da je njihov cilj otkriva-

nje, valorizacija, zaštita i predstavljanje sakralnoga arhitektonskog bogatstva obaju otoka. Marljivim radom na terenu te vrsne poznavateljice obaju otoka, svaka za sebe, značajki su sastavile vrijedne knjige koje će budućim istraživačima creskog i lošinjskog kulturno-povijesnog i spomeničkog naslijeđa biti od neprocjenjive važnosti i koristi.

Slaven Bertoša